

Ivan Radoš

Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata
Zagreb, Hrvatska
ivan.rados@centardomovinskograta.hr

Tomislav Šulj

Zagreb, Hrvatska
edo1lenart@gmail.com

ZNAČAJKE I ISKUSTVA U PRIKUPLJANJU ARHIVSKOGA GRADIVA PRIVATNIH IMATELJA IZ DOMOVINSKOG RATA

UDK 930.25::355.4(497.5)“1991/1995“]HMDCDR

UDK 930.253-027.551:355.4(497.5)“1991/1995“

UDK 005.921:930.253-027.551

Pregledni rad

Tijekom jedanaest godina rada Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata prikupio je veliku količinu arhivskoga gradiva nastalog djelovanjem pojedinaca, odnosno javnog arhivskoga gradiva nastalog tijekom Domovinskog rata, a koje je završilo u posjedu privatnih osoba ili raznih udruga te kao takvo ustupljeno Centru. Riječ je o raznolikom gradivu, konvencionalnog i nekonvencionalnog karaktera, vojne i civilne provenijencije, čiji su stvaratelji bili pripadnici hrvatskih snaga, snaga Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba, civilne osobe, državni i vojni dužnosnici ili zainteresirani pojedinci. U radu će se prikazati osnovne značajke i vrste takvoga gradiva, načini akvizicije, postupak vrednovanja i pohrane te njegova dostupnost, historiografska vrijednost te sumirati stečena iskustva.

Ključne riječi: arhivi; Domovinski rat; privatni imatelji; prikupljanje gradiva

1. Uvod¹

Privatno arhivsko gradivo, s obzirom na svoju važnost, na različite je načine zaštićeno unutar pravnog sustava svake države. U Republici Hrvatskoj zakonom je detaljno razrađeno na koji se način štiti privatno arhivsko gradivo. U uvodnim odredbama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima stoji: »Arhivsko i registraturno gradivo zaštićeno je bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se nalazi, te je li registrirano ili evidentirano.«² Štoviše, u hrvatskom se zakonu u jednom cijelom poglavlju detaljno razrađuje problematika privatnog arhivskoga gradiva te se navodi: »Privatnim arhivskim gradivom smatra se arhivsko gradivo nastalo djelovanjem privatnih pravnih i fizičkih osoba, ukoliko nije nastalo u obavljanju javnih ovlasti ili u obavljanju javne službe i ako nije u državnom vlasništvu.«³ Privatne arhive i arhivske zbirke možemo podijeliti na obiteljske ili osobne arhive, na arhivsko gradivo poduzeća koja nisu u državnom vlasništvu,⁴ te na arhive političkih stranaka, vjerskih zajednica i drugih imatelja. Po Zakonu o zaštiti arhivskoga gradiva privatno arhivsko gradivo moralo bi biti upisano u Upisnik vlasnika privatnoga arhivskog gradiva, koji bi o imatelju trebao sadržavati osnovne osobne podatke, osnovne podatke o stvaratelju arhivskoga gradiva, potom »kratki opis sadržaja, vremenski raspon i količina gradiva«.⁵ Imatelji privatnog arhivskoga gradiva obavezni su po zakonu obavijestiti nadležni arhiv o njegovom posjedovanju, obavezni su gradivo čuvati te izraditi popis arhivskoga gradiva. Obveze imatelja precizno su zakonski regulirane, a ako imatelj ne ostvaruje uvjete za adekvatno držanje arhivskoga gradiva, ono mu može biti oduzeto dok ne osigura takve uvjete.⁶ Iako su po zakonu državni arhivi nadležni za kontrolu i pohranu privatnog arhivskoga gradiva, privatni imatelji arhivsko gradivo iz razdoblja Domovinskog rata s vremenom sve više ostavljaju na pohranu Hrvatskomu memorijalno-dokumenta-

¹ Rad je nastao na temelju istoimenog izlaganja održanog na 5. kongresu hrvatskih arhivista u Zadru 24.-27. listopada 2017. godine.

² Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997, čl. 2.

³ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997, čl. 29.

⁴ Valja istaknuti kako arhivsko gradivo poduzeća može biti od koristi za istraživanje Domovinskog rata jer su mnoga poduzeća tijekom velikosrpske agresije na Hrvatsku pružala materijalnu pomoć pripadnicima Oružanih snaga Republike Hrvatske. Primjerice zagrebački Vjesnik osnovao je Krizni stožer koji je omogućio redoviti prijevoz potrebne opreme i materijala pripadnicima dragovoljačke postrojbe Plinarska satnija Velebit na ličku bojišnicu, a navedena sredstva bila su prikupljena po drugim zagrebačkim poduzećima. Takvi podatci ne nalaze se u službenim vojnim raščlambama, a nedvojbeno su važni i iskoristivi čimbenici za proučavanje Domovinskog rata. HR-HMDCDR-11. Zbirka videozapisa, inv. br. 2980-2990.

⁵ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997, čl. 31.

⁶ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997, čl. 34. U članku se navodi: »Ako imatelj privatnoga arhivskog gradiva nemarno ili nestručno čuva gradivo, tako da postoji opasnost da ono bude oštećeno ili uništeno, pa ni nakon opomene nadležnoga državnog arhiva u ostavljenom roku ne osigura uvjete za pravilno čuvanje i stručno održavanje arhivskoga gradiva, nadležni državni arhiv može rješenjem odrediti da se arhivsko gradivo preda arhivu na čuvanje dok imatelj ne dokaže da je osigurao propisane uvjete, i to rješenje izvršiti.«

cijskomu centru Domovinskog rata, bilo ostvarivanjem direktnog kontakta s djelatnicima Centra, bilo na način da su na to upućeni od djelatnika arhiva kojima se obrate. Naime, Centar je kao specijalizirani arhiv upravo i osnovan s ciljem prikupljanja gradiva o Domovinskom ratu, što se jasno naglašava i u Zakonu o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata, gdje se u 8. članku precizno navodi: »Arhivi te druge pravne i fizičke osobe koje raspolažu dokumentacijom nastalom u Domovinskom ratu ili vezanom uz rat, dužne su je predati Centru.«⁷ Iz tih odredaba jasno je da su privatni imatelji dužni predati Centru arhivsko gradivo kojim raspolažu, a također je jasno da oni snose i određene obveze, pa i da podliježu zakonskim sankcijama ako s arhivskim gradivom ne postupaju kako nalaže zakon.⁸

2. Tijek, značajke i rezultati prikupljanja arhivskoga gradiva privatnih imatelja u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata

Djelatnost Centra kao arhivske ustanove specijalizirane za razdoblje Domovinskog rata uključuje prikupljanje, čuvanje i obrađivanje konvencionalnog i nekonvencionalnog arhivskoga gradiva. Bitan dio toga gradiva, zbog različitih razloga, nalazio se i još uvijek se nalazi u posjedu privatnih imatelja, bilo da je nastalo radom institucija ili samih pojedinaca, udruga i organizacija. Uvažavajući tu činjenicu i imajući na umu osjetljivost u prikupljanju kao i samu važnost takvoga gradiva,⁹ Centar je od početka svojeg rada 2005. započeo s prikupljanjem gradiva u posjedu privatnih imatelja. Bez obzira na to što je prioritet u radu Centra predstavljalo sređivanje velike količine konvencionalnog arhivskoga gradiva nastalog djelovanjem civilnih i vojnih institucija tzv. Republike Srpske Krajine, između ostaloga radi obrane hrvatskih generala pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu, započelo se s prikupljanjem gradiva koje se nalazilo u posjedu privatnih imatelja. Upravo u tom smjeru, a želeći potaknuti privatne imatelje da s povjerenjem predaju gradivo Centru i da se Centar predstavi široj javnosti kao specijalizirani arhiv iz Domovinskog rata, 2006. objavljen je videospot u kojem je, uz prikazane najupečatljivije snimke nastale za vrijeme stvaranja suvremene hrvatske države i Domovinskog rata, upućen poziv javnosti, uz geslo "Da se

⁷ Zakon o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata, NN 178/2004, čl. 8.

⁸ Josipa Maras Kraljević i Mate Rupić, "Iskustva u radu Hrvatskog memorijalno dokumentacijskog centra Domovinskog rata kao specijaliziranog arhiva za Domovinski rat," u *46. savjetovanje Specijalizirani arhivi i zbirke gradiva izvan arhiva: 17.-19. listopada 2012. Varaždin*, ur. Silvija Babić (Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2012), str. 12.

⁹ S obzirom na to da su određena ratna zbivanja podložna kaznenim postupcima, kako pred hrvatskim sudovima, tako i pred Međunarodnim kaznenim sudom u Haagu, za koji dobar dio braniteljske populacije smatra da je funkcionirao kao politički sud, ne čudi što su privatni imatelji bili vrlo oprezni u ustupanju arhivskoga gradiva, bez obzira na to što se to gradivo koristilo upravo radi obrane hrvatskih generala u Haagu.

ne zaboravi”, da Centar prikuplja gradivo (dokumente, fotografije, video materijale, zemljovide, predmete i dr.) iz Domovinskog rata.¹⁰ Smatralo se da se na taj način mogu nadopuniti postojeći izvori i pobliže objasniti nedovoljno poznati ili obrađeni događaji iz Domovinskog rata, kao i prikupiti važno gradivo hrvatske vojne provenijencije, koje je iz raznih razloga ostalo nepohranjeno u Središnjem vojnom arhivu ili u arhivu Ministarstva unutarnjih poslova. U tom početnom razdoblju posebno se apeliralo da se preda gradivo, odnosno videomaterijali, pohranjeno na VHS kazetama, što je bilo važno zbog roka trajanja tog medija od otprilike 15 godina, koji je upravo u tom razdoblju polako istjecao. Centar je takvo gradivo preuzimao, digitalizirao, potom pohranjivao na DVD, odnosno tvrde diskove, te u slučaju takvog dogovora, originale i digitalnu kopiju vraćao vlasnicima.

Daljnijim radom Centra, njegovim profiliranjem i etabliranjem kao središnje ustanove za arhivsko i znanstveno istraživanje Domovinskog rata, njegovom bogatom izdavačkom djelatnošću, suradnjom s udrugama proizišlim iz Domovinskog rata i istaknutim pojedincima, čestim predavanjima, tribinama i okruglim stolovima diljem Hrvatske s raznim temama iz Domovinskog rata i ostalim uspješnim projektima, Centar je u javnosti prepoznat kao vjerodostojna ustanova kojoj se svi zainteresirani, kako za istraživanje, tako za predaju arhivskoga gradiva, mogu s povjerenjem obratiti. Takav pristup u narednim godinama rada Centra rezultirao je mnoštvom prikupljenoga gradiva, bilo da je riječ o konvencionalnom ili nekonvencionalnom gradivu.

Arhivsko gradivo koje je u posjedu privatnih imatelja nastalo je ili je završilo kod njih na različite načine. U tom smislu, privatne imatelje možemo podijeliti na one koji su stvaratelji arhivskoga gradiva i na one koji su na razne načine došli u posjed javnog arhivskoga gradiva. U prvu skupinu možemo uvrstiti primjericke službene fotografe ili snimatelje koji su izradili fotografije ili videozapise, no isto tako to mogu biti profesionalci ili amateri – pripadnici pojedinih postrojba ili zainteresirani civili pojedinci koji su fotografirali ili snimali u slobodno vrijeme za osobne potrebe. U tu skupinu možemo uvrstiti udruge proistekle iz Domovinskog rata koje su, najčešće nakon rata, svojim radom stvorile (memoarsko gradivo) ili sustavno ili manje sustavno prikupljale gradivo nastalo tijekom rata. U drugu skupinu možemo uvrstiti zainteresirane pojedince, najčešće pripadnike pojedinih postrojba ili veteranskih organizacija, koji su od svojih suboraca, ostalih osoba, “na terenu” na ratom zahvaćenim područjima pribavljali različito gradivo i one pojedince koji su gradivo zadržavali kod sebe kao trofej, uspomenu te su ga iz zaborava ili hotimice držali u svojem posjedu, iako je trebalo biti predano nadležnim institucijama.

Centar je u posjed gradiva privatnih imatelja dolazio i dolazi na dva načina, najčešće darovanjem, a djelomično otkupom gradiva koje je posebno vrijedno i

¹⁰ Arhivist (pseudonim), “Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata,” u *Youtube*, pristupljeno 25. lipnja 2017., <https://www.youtube.com/watch?v=eOJa5b83OsY>.

koje je nastalo kao nečiji autorski trud ili za koje imatelj zatraži naknadu. Takvo gradivo ocjenjuje stručno povjerenstvo Centra i potom predlaže njegov otkup uz razumnu i simboličnu cijenu.

Obzirom na raznovrsnost gradiva privatnih imatelja koje je pristizalo u Centar, ono je po primitku evidentirano u Knjigu akvizicija, procjenjivano, razvrstavano i potom su od njega formirani pojedini fondovi ili su, što je češći slučaj, nadopunjivani već postojeći fondovi i zbirke.

Kad govorimo o konvencionalnom gradivu koje se nalazilo u posjedu privatnih imatelja, treba reći da je riječ o vojnim i civilnim dokumentima hrvatske i srpske provenijencije i u znatno manjoj mjeri dokumentima strane provenijencije (Ujedinjenih naroda, organizacija koje su bile prisutne u Hrvatskoj za vrijeme rata). S obzirom na to da se većina gradiva nastalog djelovanjem institucija tzv. Republike Srpske Krajine zaplijenjenog nakon oslobodilačkih operacija Bljesak i Oluja već nalazila u Centru i ostalim državnim arhivima u Hrvatskoj, veći dio konvencionalnoga gradiva prikupljen od privatnih imatelja hrvatske je provenijencije, i to onaj koji nije bio predan nadležnim ustanovama, nego zadržan u privatnim rukama ili su njegovi stvaratelji bili pojedinci. Osim klasične vojne dokumentacije, Centru su predavane razne novine, časopisi i službeni listovi. Možemo primjerice izdvojiti časopise i službene listove *Službeni list JNA*, *Narodna armija* i *Vojska*, koje je predao Savjet za sukcesiju vojne imovine bivše SFRJ. U tom segmentu važan je doprinos hrvatskog iseljništva, gdje su pojedinci tijekom Domovinskog rata prikupljali strane novine i časopise, odnosno zasebne članke koji su se odnosili na rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Zbog efikasnijeg pohranjivanja i čuvanja te zbog želje imatelja da originali ostanu u njihovu posjedu, većina je prikupljenoga gradiva digitalizirana. Osim navedenih vrsta konvencionalnoga gradiva također su prikupljene znatne količine raznih vojnih zemljovida, političkih i vojnih plakata te karikatura s tematikom Domovinskog rata, koje su uvrštene u već postojeće zbirke. Uz to, neki privatni imatelji ukazuju i nude suradnju u vezi s gradivom koje počesto nije u primarnom fokusu arhivista ili povjesničara, poput filatelističke produkcije tijekom Domovinskog rata.

Ipak, najveći dio arhivskoga gradiva privatnih imatelja čuva se u zbirkama nekonvencionalnoga gradiva upravo zato što je riječ o nekonvencionalnom gradivu (fotografije, negativi, videozapisi, audiozapisi i sl.) ili o konvencionalnom gradivu (dokumenti) koje je u postupku preuzimanja i sređivanja digitalizirano i tako pohranjeno. Prikupljen je velik broj fotografija čiji su stvaratelji pojedinci pripadnici hrvatskih postrojbi ili profesionalni fotografi. Na njima su prikazane postrojbe, njihovi pripadnici, bojna djelovanja, ratna stradanja, izbjeglice, politički i društveni događaji, humanitarne akcije i mnoštvo drugih motiva karakterističnih za to razdoblje. Prilikom preuzimanja preporučivalo se da fotografije budu što detaljnije opisane te su kao takve uvrštene u Zbirku fotografija iz Domovinskog rata, koja je krajem 2016. imala 334 tehničke jedinice s više od 43.500 slikovnih zapisa. Istovjetan opis sadržaja vrijedi za videozapise prikupljene u Zbirku videozapisa,

koja je krajem 2016. imala 2.789 tehničkih jedinica s oko 3.800 sati videozapisa.¹¹ Tu se ponovno može istaknuti uloga hrvatskih iseljenika, koji su u ratno vrijeme snimali informativne i dokumentarne emisije u raznim zemljama (Njemačka, Francuska, SAD i dr.) te ih ustupili Centru. Tijekom obrade i uvrštavanja u zbirku unose se osnovni podaci o sadržaju pojedine tehničke jedinice.

Digitalizirano konvencionalno gradivo pohranjeno je u Zbirci dokumenata i Zbirci zemljovida.

Gradivom privatnih imatelja možemo smatrati i memoarsko gradivo. Tu treba naglasiti razliku između svjedočanstava i sjećanja sudionika Domovinskog rata koja su tijekom i poslije rata bilježena na audio i videozapisima, a koja su u posjedu privatnih imatelja, spram strukturiranih intervjua s neposrednim sudionicima Domovinskog rata, koji su nastali metodom "usmene povijesti", a koje djelatnici Centra provode od početka rada te institucije. Ukupno gledajući, u Zbirci memoarskoga gradiva Centra nalazi se više od 270 sati razgovora sa sudionicima Domovinskog rata.¹²

Arhivsko gradivo preuzeto od pojedinih privatnih imatelja, tematski i količinski ocijenjeno je kao zaokružena cjelina te je nakon arhivističke obrade odlučeno da se ustroje osobni fondovi. Krajem 2016. Centar je imao deset takvih osobnih fondova: osobni fond Janka Bobetka (general HV-a), osobni fond Zorana Lučića (snimatelj i fotograf), osobni fond Jurja Njavre (liječnik u vukovarskoj bolnici tijekom rata), osobni fond Slobodana Praljka (general HV-a i HVO-a), osobni fond Tihomira Tunukovića (snimatelj), osobni fond Vjekoslava Žugaja (publicist), osobni fond Stanka Ferića (fotograf i novinar), osobni fond Radoslava Gogera (fotograf), osobni fond Tonija Hnojčika (fotograf) i osobni fond Željka Gašparovića (fotograf i snimatelj).

Razvidno je kako je uglavnom riječ o snimateljima i fotografima, no zbog njihove uloge u Domovinskom ratu iznimno su važni osobni fondovi generala Bobetka i Praljka s bogatom dokumentacijom koja je, u potonjem primjeru, rezultat prikupljanja tima obrane generala Praljka u procesu pred Međunarodnim kaznenim sudom u Haagu.

Drugi vid memoarskoga gradiva, osim već navedenih svjedočanstava prikupljenih putem intervjua, memoarski su zapisi privatnih imatelja koje su oni ustupili Centru. U njima su opisani njihovi osobni doživljaji, pogledi i brojni trenutci tijekom Domovinskog rata koji su ostali izvan ili na marginama službenih dokumenta, a iznimno su važni kao kazivanje neposrednih sudionika, dočaravanje

---

¹¹ HMDCDR: Kl: 001-02/17-03/03, ur broj: 568-01-17-01, Zagreb, 15. 5. 2017., Izvješće o radu Centra za 2016. (skraćena verzija).

¹² Ivan Radoš i Tomislav Šulj, "Prikupljanje i vrednovanje memoarskog gradiva iz Domovinskog rata metodom 'usmene povijesti'", u *49. savjetovanje hrvatskih arhivista Arhivi i Domovinski rat: 26.-28. listopada 2016, Plitvice: Radovi*, ur. Silvija Babić (Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2016), str. 53-65.

atmosfera ili rasvjetljavanje nekih manje poznatih događaja iz Domovinskog rata. Upravo radi toga, Centar je u sklopu svoje izdavačke djelatnosti pokrenuo seriju memoarskoga gradiva, u kojoj je dosad objavljeno 17 knjiga na temelju zapisa sudionika Domovinskog rata, odnosno privatnih imatelja, odnosno stvaratelja arhivskoga gradiva. U njima su obrađene mnoge teme (Hrvatska ratna mornarica, strani dragovoljci, Bedem ljubavi – pokret majki za mir, svjedočanstva o Domovinskom ratu u Lici, Slavoniji, Banovini, Metkoviću, Gorskom Kotaru, Dubrovniku i dr.). Osim toga, na temelju dobivenih ili otkupljenih fotografija od privatnih imatelja Centar je objavio više fotomonografija istaknutih fotografa (Željko Gašparović, Mario Filipi, Toni Hnojčik, Marko Perić i dr.).

Među privatne imatelje od kojih je Centar dobio arhivsko gradivo možemo ubrojiti istraživače povjesničare koji su, svjesni važnosti čuvanja gradiva, po završetku određenog projekta, istraživanja ili knjige, ustupili i pohranili u Centar korištene materijale, među kojima se nalaze mnogi vrijedni dokumenti. Primjerice, povjesničar Ivica Miškulin, koji je s političarom Vladimirom Šeksom radio na njegovim memoarima, Centru je ustupio vrlo vrijedno arhivsko gradivo iz razdoblja Domovinskog rata i stvaranja suvremene hrvatske države, koje je dobio i prikupio tijekom istraživanja.

Većina prikupljenog i obrađenog arhivskoga gradiva privatnih imatelja dostupna je istraživačima kroz fondove i zbirke Centra. Mnogi materijali, pogotovo kad je riječ o videozapisima i fotografijama, koriste se na zahtjev korisnika u izradi stručnih i znanstvenih radova, (foto)monografija, dokumentarnih i igranih filmova, televizijskih priloga (primjerice *TV Kalendar* HRT-a), pisanju raznih novinskih članaka i priloga, organiziranju izložaba i stručnih predavanja, čime to gradivo ostaje “živo” i u svakodnevnoj uporabi.

3. Iskustva i problemi u arhiviranju gradiva privatnih imatelja iz Domovinskog rata

Usprkos detaljno opisanim obvezama, kao što je već naznačeno u uvodu, zakon o privatnom arhivskom gradivu nije dovoljno jasan,¹³ a uz to su sami imatelji u velikoj mjeri neupućeni u svoje obveze propisane zakonom. To su dva osnovna razloga zašto se, unatoč činjenici da je u Centru dosad prikupljena solidna količina gradiva privatnih imatelja, u privatnom posjedu i dalje nalazi dosta arhivskoga gradiva. Pojednostavljeno, velik broj privatnih imatelja, svejedno je li riječ o

¹³ »Najpozitivnija odredba našeg arhivskog zakonodavstva je ona koja govori kako je gradivo zaštićeno bez obzira u čijem je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se nalazi, te je li registrirano ili evidentirano. Ipak, važeći arhivski zakon, unatoč tomu što je cijeli jedan njegov segment posvećen privatnom gradivu, nedorečen je i nejasan. Iako se u čl. 29 definira što se smatra privatnim arhivskim gradivom, nije potpuno jasno kako svo privatno arhivsko gradivo treba biti zaštićeno, što je posebno vidljivo u kontaktu s privatnim pravnim osobama.« Živana Heđbeli, “Privatno arhivsko gradivo,” *Arhivski vjesnik* 44 (2001): str. 94.

veteranskim udrugama proizišlim iz Domovinskog rata ili o pojedincima, uopće nije upoznat s činjenicom da je dužan Centru ustupiti javno arhivsko gradivo.¹⁴ Nažalost, postoje i oni privatni imatelji koji s namjerom zadržavaju takvo gradivo u svojem posjedu, iako su svjesni da bi ga na pravilan način trebali pohraniti u Centru, ponajprije kada je riječ o dokumentaciji hrvatskih snaga. Postoji za to više razloga, a zasigurno najčešći bila je bojazan da se gradivo ne zloupotrijebi. U tom smislu, posebno velik utjecaj na odluku privatnih imatelja da zadržavaju arhivsko gradivo imao je rad i prvotne osude Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (Haaški sud). Nakon oslobađajućih presuda generalima Mladenu Markaču i Anti Gotovini u studenom 2012. taj se odnos u znatnoj mjeri promijenio, te se bilježi veća spremnost za suradnju. Usporedo s tim, odvijao se još jedan važan proces koji je uvelike utjecao na imatelje da se obrate Centru radi ustupanja arhivskoga gradiva. Naime, iako se dotad Centar već etablirao kao krovna institucija za prikupljanje gradiva iz Domovinskog rata, činjenica je da je rad Centra od strane medija bio vrlo slabo ili gotovo nikako popraćen. Nakon prvotnih presuda kojima su generali Markač i Gotovina osuđeni u travnju 2011. na dugogodišnje kazne zatvora, mediji i cjelokupna hrvatska javnost počeli su posvećivati puno veću pažnju radu Centra i općenito važnosti postojanja specijalizirane institucije koja prikuplja i publicira arhivsko gradivo iz Domovinskog rata. Neosporna je činjenica da je putem medija šira javnost stekla bolji uvid u postojanje specijalizirane institucije za prikupljanje arhivskoga gradiva o Domovinskom ratu i da se to pozitivno odrazilo i povećalo učinkovitost u prikupljanju arhivskoga gradiva u posjedu privatnih imatelja.

Uz to, Centar u svojoj praksi, iako je bilo zakonske osnove, nije pribjegavao prinudnoj predaji arhivskoga gradiva, nego je nastojao uvjeravanjem s pozicija struke i pozitivnim primjerima privoljeti imatelje da Centru ustupe gradivo, što se pokazalo dobrim načinom akvizicije tako specifičnoga gradiva. Pritom valja istaknuti da je s nekim imateljima valjalo imati mnogo, čak i višegodišnjeg strpljenja i umješnosti u uvjeravanju o koristima predaje gradiva Centru, a katkad se događalo da pojedinci zauzvrat traže od Centra rješavanje nekih osobnih problema koje Centar nije u mogućnosti riješiti (primjerice rješavanje statusa branitelja i sl.), što je usporavalo proces preuzimanja gradiva. Dakako, postoje i mnogi pozitivni primjeri.

S obzirom na to da Hrvatski državni arhiv kao krovna arhivistička institucija ima problem u evidentiranju privatnog arhivskoga gradiva,¹⁵ ne čudi što i

---

¹⁴ Kroz terenski rad s više braniteljskih udruga i velikim brojem ratnih veterana autori ovog teksta prikupili su nemale količine vrijednog arhivskoga gradiva. Svi oni uglavnom su rado ustupali svoje gradivo, ali nitko od imatelja zapravo uopće nije posjedovao informaciju da su oni to gradivo bili dužni predati u posjed HMDCDR-a.

¹⁵ Živana Hedbeli u svojem radu o privatnom arhivskom gradivu navodi osnovne probleme s kojima se HDA susreće od početka pokušaja organiziranog prikupljanja privatnog arhivskoga gradiva: »Hrvatski državni arhiv je 2000. godine uputio dopis bivšim i sadašnjim parlamentarnim strankama te dijelu udru-

HMDCDR, kao relativno mlada institucija, od samog ustrojavanja ima probleme u prikupljanju arhivskoga gradiva iz Domovinskog rata. Uz to što dio privatnih imatelja nije svjestan da su po zakonu dužni surađivati s Centrom, ili pak to ne čine s namjerom, određen problem postoji i zbog nedovoljno jasnih odredaba zakona o statusu privatnih imatelja, ali i o nacionalnim interesima zaštite toga gradiva, u što nedvojbeno spada razdoblje Domovinskog rata.¹⁶ Kako zbog činjenice da je Centar osnovan 2005., a da se u međuvremenu arhivsko gradivo o Domovinskom ratu nije sustavno prikupljalo, tako i zbog nedovoljno jasnih odredaba zakona, privatni imatelji organizirali su svoje privatne zbirke, odnosno neke privatne organizacije, napose nevladine udruge organizirale su svoje arhive kojima je cilj prikupljanje gradiva o Domovinskom ratu. Takav proces zbunjuje jer u zakonu se jasno navodi kako je Centar specijalizirani arhiv za takvu djelatnost i kako je dužnost privatnih imatelja predati gradivo Centru na pohranu i korištenje. Praksa ipak odudara od teoretskih (i nedovoljno jasnih) zakonskih propisa, stoga ne čudi što određeni pojedinci i udruge paralelno arhiviraju gradivo nastalo tijekom Domovinskog rata. Ono što zbunjuje i pričinjava problem u prikupljanju gradiva od privatnih imatelja, a uz to uzrokuje probleme u istraživačkom procesu, paralelno je djelovanje takvih udruge na istim (sličnim) arhivističkim poslovima kakve obavlja Centar, koje rezultira i stvaranjem paralelnih popisa ljudskih gubitaka tijekom Domovinskog rata (Centar raspolaže najcjelovitijim popisom stradalih u ratu).¹⁷ Stoga i ne čudi zbunjenost pa i nepovjerenje privatnih imatelja da predaju gradivo, jer razina dostupnosti u privatnim i arhivu Centra nije ista.¹⁸ Iako postoje određeni prigovori

---

ga, u kojem su, pozivajući se na važeći zakon, traženi podaci o njihovu gradivu te najavljen pregled. Veći dio udruge i stranaka uopće nije odgovorio na dopis, a dio onih koje su poslale odgovor izjavio je kako ne posjeduju arhivsko gradivo.« Hedbeli, "Privatno arhivsko gradivo," str. 94.

¹⁶ Hedbeli, "Privatno arhivsko gradivo," str. 99. Živana Hedbeli u svojem radu to vrlo dobro objašnjava: »Kod privatnoga arhivskoga gradiva se to najviše odražava tako, da zapravo nisu jasne stvarne obveze privatnih imatelja i mjere koje nadležni arhiv može poduzeti glede njihova sprovođenja, nije jasno do koje mjere arhivi mogu sudjelovati u cjelokupnom životnom ciklusu klasičnog i nekonvencionalnog privatnog gradiva, kako i pod kojim uvjetima privatni stvaratelji i mogu dati svoje gradivo na korištenje - tu prvenstveno mislim na zaštitu privatnosti, ali i na zaštitu nacionalne sigurnosti i interesa Republike Hrvatske.«

¹⁷ Documenta centar za suočavanje s prošlošću organizacija je civilnog društva koja se bavi ljudskim pravima i »potiče proces suočavanja s prošlošću i ustanovljavanje činjenične istine o ratu«. S tim ciljem Documenta je osnovala vlastiti arhiv, koji među ostalim arhivira i gradivo o Domovinskom ratu, pa tako i o žrtvama rata. Na stranicama te nevladine udruge pozivaju se privatni imatelji da svoje arhivsko gradivo predaju njima na korištenje: »Pozivamo sve građane/ke koji/e posjeduju bilo kakve podatke o žrtvama rata u Hrvatskoj (poginuli, ubijeni, nestali, zatvarani, mučeni...), počiniteljima, svjedocima i/ili pisanu, foto ili video dokumentaciju o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava počinjenim tijekom rata, da nas kontaktiraju i pridruže nam se u stvaranju istinitog i na činjenicama utemeljenog pregleda ratnih događanja od 1991.-1995. te što potpunijeg popisa žrtava rata.« Documenta, "Dokumentiranje ljudskih gubitaka u Hrvatskoj 1991-1995," u *Documenta centar za suočavanje s prošlošću*, pristupljeno 4. srpnja 2017., <https://www.documenta.hr/hr/dokumentiranje-ljudskih-gubitaka.html>.

¹⁸ Zakonom o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata osnovan je specijalizirani arhiv čiji je cilj »prikupljanje, obrada i znanstveno istraživanje gradiva o hrvatskom obrambenom ratu«. I tu postoji više problema: ako po tom zakonu sve gradivo koje se tiče Domovinskog rata treba biti predano Centru, ne narušava li se pri tom načelo provenijencije? Drugo je pitanje javnosti/

zbog toga što korisnicima nije omogućen uvid u sve gradivo Centra, zbog osjetljivosti gradiva i potencijalnih mogućnosti manipulacije, takva se procedura u praksi dosad pokazala sasvim opravdanom.

Unatoč ranije opisanim problemima s prikupljanjem gradiva, posebno zbog činjenice da je velika količina arhivskoga gradiva o Domovinskom ratu još uvijek u rukama privatnih imatelja,¹⁹ HMDCDR će se vrlo brzo morati suočiti s još jednim, doduše obrnutim problemom po pitanju arhiviranja privatnoga arhivskoga gradiva. U radu je navedeno gradivo koje je arhivski obrađeno, odnosno još uvijek je u fazi obrade. Uočljivo je da je riječ o velikoj količini dokumentacije, videozapisa i fotografija. No, zbog etabliranja Centra kao vodeće institucije koja arhivira gradivo iz Domovinskog rata, događa se posljedični proces gomilanja arhivskoga gradiva, odnosno potrebe za njegovim vrjednovanjem, ali i izlučivanjem. Centar je u dosadašnjem radu arhivirao uglavnom sve gradivo koje su imatelji donosili ili tražili da Centar preuzme. To je učinjeno zbog činjenice da su imatelji u velikom omjeru vrlo osobno i intenzivno bili vezani uz gradivo koje su predavali na pohranu, a da pritom nisu imali pravu predodžbu o tome što je jednoj specijaliziranoj ustanovi uistinu vrijedno, a što nepotrebno arhivirati.²⁰ U tom smislu djelatnicima Centra apsolutno je nemoguće primjenjivati neke postupke u procesu vrjednovanja gradiva, a kakve primjerice primjenjuje krovna arhivska institucija Hrvatski državni arhiv. S obzirom na čitav niz okolnosti koje Domovinski rat još uvijek čine vrlo aktualnom društvenom problematikom, a od koje je uostalom proteklo premalo vremena da bi se moglo precizno odrediti što jest, a što nije podložno trajnomu arhivskomu čuvanju, zasad uobičajena praksa zapadnih zemalja koja kazuje kako se u gradivu trajno treba čuvati u vrijednostima od 5-8% (ili čak niže) nije primjenjiva na primjeru rada Centra.²¹ Kako uostalom točno procijeniti što iz razdoblja Domovinskog rata jest ili nije dovoljno vrijedno za trajno čuvanje?

---

dostupnosti informacija o gradivu i iz gradiva. Kako navodi Maras Kraljević: »korisnici našeg gradiva ne mogu sami pretraživati Opći popis nekonvencionalnog gradiva već upute pisani zahtjev u kojem naznače što ih zanima i u koje svrhe im treba pa im prema tomu djelatnici Centra pronađu određeno gradivo«. Nikola Mokrović i Živana Hedbeli, "Documenta: slučaj zasnivanja arhiva u organizaciji civilnog društva," u *Tehnični in vsebinski problemi klasičnoga in elektronskega arhiviranja: Arhivistika in informatika: Zbornik mednarodne konference, Radenci, 28.-30. marec 2012*, ur. Nina Gostenčnik (Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012), str. 254.

¹⁹ Problematika s kojom se Centar suočava u preuzimanju arhivskog gradiva od strane privatnih imatelja, ali i razni problemi u preuzimanju gradiva od strane institucija, detaljno su opisani u: Maras Kraljević i Rupi, "Iskustva u radu".

²⁰ Dobar primjer primopredaje velike količine gradiva nesrazmjerne vrijednosti slučaj je privatnog imatelja S. G., koji je Centru ustupio na stotine fotografija. S obzirom na to da je S. G. bio instruktor borilačkih vještina u specijalnim postrojbama, a od 1995. i čelni čovjek osiguranja hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana, u posjed smo dobili nemjerljivo važne fotografije s prvih obuka specijalnih postrojbi iz 1991., ili pak privatnih snimki načinjenih uoči potpisivanja Daytonskog sporazuma i sl. No, s druge strane, preuzeli smo, digitalizirali i arhivski obradili i velik dio fotografija same obuke ili raznih druženja, a što ipak nije od neophodne važnosti za arhivsko pohranjivanje, odnosno istraživanje Domovinskog rata.

²¹ Silvija Babić, "Vrednovanje gradiva," u *Stručni ispiti za zaštitu i obradu arhivskog gradiva*, ur. Silvija Babić (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010), str. 114.

Primjerice, jedan privatni imatelj ustupio je na 15 DVD-a (i otprilike isto toliko sati videozapisa) snimke ratnih pogreba branitelja sa šibenske bojišnice. Da li to jest ili nije gradivo od trajne arhivske vrijednosti tek treba ustanoviti. Ipak, nema sumnje da će se Centar u vrlo skoroj budućnosti morati više pozabaviti i s problemom vrjednovanja i izlučivanja gradiva zaprimljenog od privatnih imatelja.²²

4. Zaključak

Arhivsko gradivo privatnih imatelja od početka rada Centra zauzima istaknuto mjesto u stručnoj arhivskoj politici Centra te se njegova važnost kao i potreba prikupljanja takvoga gradiva redovito naglašava.²³ S obzirom na okolnosti nastanka, količinu i raznovrsnost takvoga gradiva, potrebu za njegovim objedinjavanjem u osposobljenim arhivima, potencijalno propadanje u neprimjerenim uvjetima i s obzirom na druge značajke o kojima je bilo riječi, može se reći da je takva politika Centra sasvim opravdana. Tijekom jedanaest godina rada Centar je preuzimanjem, doniranjem ili otkupom prikupio značajnu količinu konvencionalnog i nekonvencionalnog arhivskoga gradiva privatnih imatelja, koje je raspoređeno u postojeće, odnosno nove fondove i zbirke ili se nalazi u obradi. Usprkos tomu što specifičnost gradiva privatnih imatelja iz razdoblja Domovinskog rata donosi određene manjkavosti i probleme u njegovoj arhivističkoj obradi i praksi, koji će se u dogledno vrijeme morati rješavati, izvjesno je da to gradivo vrijedno upotpunjuje sliku o Domovinskom ratu, a arhivisti, istraživači i povjesničari ostali bi zakinuti za mnoge izvore koji pružaju uvid u mnogo šira područja od klasičnog političkog i vojnog diskursa.

Arhivsko gradivo

HMDCDR: Kl: 001-02/15-02/01, ur. broj: 568-01-15-02, Zagreb 30. 12. 2015., Plan rada za 2016.

HMDCDR: Kl: 001-02/17-03/03, ur broj: 568-01-17-01, Zagreb, 15. 5. 2017., Izvješće o radu Centra za 2016. (skraćena verzija).

HR-HMDCDR-11. Zbirka videozapisa.

---

²² Već sada postoji gradivo koje su privatni imatelji ustupili Centru, a koja je zavedeno upravo zbog bliske povezanosti imatelja, kao i činjenice da su oni istovremeno ustupili i drugo gradivo vrijedno čuvanja. Bez daljnega, video materijal poput ređenja Josipa Bozanića za biskupa, proslave rođendana Franje Tuđmana 1997. u HNK ili pak poslijeratni koncerti limene glazbe u Glini nisu arhivski materijal koji ima veze s Domovinskim ratom i nije ga potrebno gomilati, odnosno treba se izlučiti.

²³ HMDCDR: Kl: 001-02/15-02/01, ur. broj: 568-01-15-02, Zagreb 30. 12. 2015., Plan rada za 2016.

Službena glasila

Narodne novine (Zagreb), 1997, 2004.

Literatura

Arhivist (pseudonim). "Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata." U *Youtube*, pristupljeno 25. lipnja 2017., <https://www.youtube.com/watch?v=eOJa5b83OsY>.

Babić, Silvija. "Vrednovanje gradiva." U *Stručni ispiti za zaštitu i obradu arhivskog gradiva*, ur. Silvija Babić, str. 113-126. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2010.

Documenta. "Dokumentiranje ljudskih gubitaka u Hrvatskoj 1991-1995." U *Documenta centar za suočavanje s prošlošću*, pristupljeno 4. srpnja 2017., <https://www.documenta.hr/hr/dokumentiranje-ljudskih-gubitaka.html>.

Hedbeli, Živana. "Privatno arhivsko gradivo." *Arhivski vjesnik* 44 (2001): str. 93-101.

Maras Kraljević, Josipa, Mate Rupić. "Iskustva u radu Hrvatskog memorijalno dokumentacijskog centra Domovinskog rata kao specijaliziranog arhiva za Domovinski rat." U *46. savjetovanje Specijalizirani arhivi i zbirke gradiva izvan arhiva: 17.-19. listopada 2012. Varaždin*, ur. Silvija Babić, str. 7-21. Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2012.

Mokrović, Nikola, Živana Hedbeli. "Documenta: slučaj zasnivanja arhiva u organizaciji civilnog društva." U *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: Arhivistika in informatika: Zbornik mednarodne konference, Radenci, 28.-30. marec 2012*, ur. Nina Gostenčnik, str. 251-258. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012.

Radoš, Ivan, Tomislav Šulj. "Prikupljanje i vrednovanje memoarskog gradiva iz Domovinskog rata metodom 'usmene povijesti.'" U *49. savjetovanje hrvatskih arhivista Arhivi i Domovinski rat: 26.-28. listopada 2016, Plitvice: Radovi*, ur. Silvija Babić, str. 53-65. Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2016.

Summary

THE FEATURES AND THE EXPERIENCES IN COLLECTING ARCHIVES OF THE PRIVATE HOLDERS FROM THE HOMELAND WAR

For different reasons the important records from the period of the Homeland War were also kept or are still kept by the private holders, whether these records were created by institutions or individuals, associations and organizations. By acknowledging the importance of such records and the sensitivity in its acquiring the Croatian Memorial-Documentation Centre of the Homeland War has started to collect them ever since it was established in 2005. By establishing the Centre as the central institution for archival and scientific research of the Homeland War, the Centre is recognised in the public as a trustworthy institution to which everyone interested to hand over the records can turn to. The private holders of the archives from the Homeland War can be divided into those who are the creators of archives and those who in various ways became possessors of public archives. The Centre can acquire records of private holders in two ways; mostly through donations, and partly by purchasing records that are particularly valuable and that were created as someone's authorship. After acquiring, the records are registered, appraised and classified, after which they form individual fonds or they supplement existing fonds and collections. Among the conventional archives, besides military documentation, the Centre acquired various newspapers, magazines and official papers, military maps, political and military posters, caricatures etc. The majority of the acquired records were digitized, due to a more efficient storage and keeping, as well as the desire of holders to keep the originals. The majority of archives from private holders are unconventional records (photographs, video and audio clips), i.e. the re-recorded and digitized conventional records. The archives acquired from individual private holders were in terms of subject and quantity appraised as a rounded off whole and after the archival processing it was decided to form personal papers. By the end of 2016 the Centre had ten of them. Besides these, the Centre also stores memoirist records of private holders, whether it concerns records created by structured interviews or written entries of the direct participants of the Homeland War. The Centre published part of these in 17 books as part of its publishing activity. Also, several photo-monographs were published based on the received or bought photographs from the private holders. Among the private holders from which the Centre got the archives are also the historians-researchers who gave or deposited in the Centre the materials they used, after finishing a certain research or a book. The majority of the acquired and processed archives of private holders are available to researchers through fonds and collections of the Centre. The basic problem regarding the acquiring of the records of private holders pertains to certain indistinctness in the Act on the Archives and the ignorance of holders regarding their obligations prescribed by the law which entails relinquishing of the public archives to the Centre. Besides ignorance, some of the holders advertently kept these records in their keeping mostly out of fear of misuse and the

negative perception of the activity of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. However, after the acquittal of the generals Gotovina and Markač in late 2012 and the greater public recognisability of the Centre, the inflow of archives from public holders has been increased. Another problem in acquiring records of this kind is the parallel activity of certain individuals and associations with similar archival activities. As far as arranging is concerned, due to the large quantities of acquired records and their stockpiling in the future it will be necessary to pay greater attention to their appraisal and disposal. Still, it could be said that the archives of the private holders prominently features in the Centre's professional archival policy and that so far the important amount of such records had been acquired. Despite certain difficulties concerning their processing, these records are an important source for archivists, researchers and historians, particularly for subjects that are wider than the more usual political and military ones.

Keywords: *archives; Homeland War; private holders; acquiring archives*

Translated by Marijan Bosnar